

ՇԱՀԵ Ծ. ՎՐԴ. ԱՆԱՆՅԱՆ

Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին

**ԱՆԳԱՄԱԼՈՒՅԾԻ ԲԺՇԿՄԱՆ ՊԱՐԱԿԱՆՈՆ
ՊԱՏՈՒՄԸ ՍԲ. ԳՐԻԳՈՐ ՆԱՐԵԿԱՑՈՒ ԱՂՈԹԱՄԱՏՅԱՆՈՒՄ**

Բանալի բառեր՝ Սբ. Գրիգոր Նարեկացի, «Մատեան ողբերգութեան», պարականոն պատում, Հովհաննու ավետարան, անդամալուծ, բժշկություն:

Սբ. Գրիգոր Նարեկացու Աղոթամատյանում օգտագործված աղբյուրների, հատկապես աստվածաշնչյան անվավեր և պարականոն գրվածքների վերհանումը, ինչպես արդեն նշել ենք սույն թեմայի մասին մեր մեկ այլ ուսումնասիրության մեջ, կատարվել է միայն մատյանի գիտաքննական առանձին հրատարակությունների և թարգմանությունների շրջանակներում՝ ըստ առկա անհրաժեշտության ու հանգամանքների: Նարեկ մատյանում աստվածաշնչյան պարականոն գրքի օգտագործման օրինակներից մեկին արված մեր ակնարկի¹ շարունակությունն ըստ էության ներկա հոդվածն է, որն այս անգամ նպատակ ունի վերլուծելու «Մատեան ողբերգութեան» աղոթագրքի ԺԴ եւ ԾԸ գլուխներում օգտագործված Հովհաննեսի Ավետարանի (Ե 1-15) անդամալուծի գրվագը: Վերջինիս Սբ. Գրիգոր Նարեկացին, իրեն բնորոշ մտքի ու խոսքի համընթաց թռիչքով, տվել է բոլորովին նոր մի մեկնություն: Սբ. Գրիգոր Նարեկացու համաձայն՝ հենց այս անդամալուծն էր Հիսուսի մատնության գիշերը նրան ապտակողը (Հովհ. ԺԸ 22-23), որն էլ Հիսուսին իր բժշկությունից շատ շանցած մատնել էր հրեաներին ու միացել նրանց: Պատկերն առավել հստակ Նարեկացին արտահայտում է ԾԸ գլխում.

«Աստուածապէս ինձ հրաշագործեա՛, / Ողորմած արքայ երկնաւոր, / Որպէս անկելոցն ի բազմաժամանակեայ մահճացն խշտիս՝ / Ժողովեցելոցն ի սրահին Բեթճեզդայ, / Յորոց մի էր եւ կրկին թերահաւատն, / Երից տասանց եւ ութի միոյ ամաւք ախտացեալ յաւդիցն լուծմամբ, / Որում ոչ անխայեցեր գբժշկութիւնն ձեռնտուութիւն՝ / Իբր գիտելով զանբոյժ շարութիւնն, Որ նիւ-

¹ «Սողոմոնի ապաշարութունը և Ս. Գրիգոր Նարեկացին (Ս. Գրիգոր Նարեկացու կողմից աստվածաշնչյան անվավեր գրքի օգտագործման մի օրինակ)», *ԲՄ* 23, 2016, էջ 54-60:

թեացն քեզ յաւուր մատնութեան / Գառն գիշերին տիրամարտութեան / Երախտաւորիդ, մեծիդ եւ բարերարիդ:

Բ. Որ թեպէտ կանխաւ իմն զգուշացուցեր, / Թէ՛ մի՛ մեղանչեր, զի մի՛ կրկնեսցին կրկին քեզ շարիք,- / Ոչինչ վերջացաւ լինել ձեռներէց / Սկզբնաւոր անհամբուրելի՛ դատողացն զքեզ ի խաչին: / Եւ դու այնպիսուոյ անյարիր ջատուկ, / Մահու ծնկեցեալ շարաշուք առն ողորմեցար, / Անճառ բարութիւն, սխրալի մարդասիրութիւն...»²:

Աղոթամատյանի երկու նշանավոր մեկնիչները՝ Հակոբ պատրիարք Նալյանը և մխիթարյան Հայր Գաբրիել Ավետիքյանը, անդրադառնալով այս հատվածին, հիմնականում մեջբերում են միջնադարյան քրիստոնյա մեկնիչների կարծիքները՝ փորձելով հնարավորինս հիմնավոր բացատրություն տալ Սբ. Գրիգորի մեկնությունը: Հակոբ Նալյանը կարծիք է հայտնում՝ անդամալուծին նարեկացու տված «կրկին թերահաւատ» բնորոշումը նախ նշանակում է, որ անդամալուծը, ՅՑ տարի շարունակ կրելով իր հիվանդության ծանր բեռը, մեղքերի պատճառով էր հայտնվել այդ սոսկալի վիճակում, և ապա մատնանշում այն փաստը, որ հակառակ Քրիստոսի խոսքին, թե՛ «գնա՛ և այսուհետև այլևս մի՛ մեղանչիր», անդամալուծն այնուամենայնիվ չի զգուշանում և հենց ինքն է առաջին ապտակը տալիս Հիսուսին՝ նրա ձեռքակալման գիշերը³: Նալյանը ենթադրում է, որ հավանաբար այս արտահայտություն համար հիմք է ծառայել Սբ. Հովհան Ոսկեբերանի՝ Հովհաննու Ավետարանի մեկնության ԼԸ ճառը. «...սակայն Ոսկեբերանն ի վերայ այնմ, թէ՛ ահա ողջացար, մի՛ եւս մեղանչեր, ասէ՛ եւ գիտեմք զի ոմանք զանդամալուծս զայս ի բանս արկանելով ասեն, եթէ՛ յետոյ դատախազ եւ շարախօս եղև Քրիստոսի...»⁴: Նալյանը Ոսկեբերանի հիշատակած «ոմն մեկնիչներին» թեականորեն նույնացնում է Սբ. Աթանաս Ալեքսանդրացու և Սբ. Եփրեմ Ասորու հետ⁵:

Հայր Գաբրիել Ավետիքյանի «Նարեկյոյժ»-ում, որն ավելի աչքի է ընկնում քննական-բանասիրական իր կուռ կառուցվածքով և հիմնավորումներով, «կրկին թերահաւատ» արտահայտությունը մեկնվում է հետևյալ կերպ. «Անդամալուծն՝ որ յերեսունեութամեայ հիւանդութենէն բժշկեցաւ. եւ ասի կրկին կամ երկիցս թերահաւատ, նախ՝ զի զծանուցանելն նորա առ քահանայապետսն՝ թէ՛ Յիսուս բժշկեաց զիս, ոմանք համարին առ շարութեան արարեալ. երկրորդ, ի մատնութեան գիշերին ասեն ապտակեալ զՔրիստոս, եւ ըստ այսմ

² Տե՛ս Մատեան ողբերգութեան, աշխ. Պ. Խաչատրյանի և Ա. Ղազինյանի, Երևան, 1985:

³ Մեկնութիւն աղօթից եւ ներբողինաց սրբոյն Գրիգորի Նարեկացուոյ, Կ. Պօլիս, 1745, էջ 428:

⁴ Նույն տեղում:

⁵ Նույն տեղում:

կարծեաց խօսի սուրբ վարդապետս: Սակայն բազում այլ վարդապետք՝ Ոսկեբերան, Կիրեոզ, Օգոստինոս՝ գովութեամբ յիշատակեն զայրս զայս՝ ազատ ի վերոգրեալ կասկածանաց»⁶:

Անկասկած, բոլոր այս բացատրությունները հենվում են զուտ ենթադրություն վրա, քանի որ վերոնշյալ մեկնիչներից որևէ մեկի երկում չկա Հովհաննու ավետարանի մատնանշված տեղիի նմանատիպ մեկնություն: Սբ. Հովհան Ոսկեբերանը միայն ակնարկում է անդամալուծի վերաբերյալ այս բացասական կարծիքի առկայության մասին՝ իրենից առաջ գրված մեկնություններում. «Գիտեմ, որ ոմանք համարում են, թե այս անդամալուծը Քրիստոսին մեղադրողն էր, և դա է պատճառը, որ Քրիստոս նման խոսքերով է դիմում նրան (իմա՞՝ «զնա՛ եւ այլեւս մի՛ մեղանչիր») ...»⁷: Ինչ վերաբերում է Սբ. Եփրեմ Ասորու մեկնությանը, ապա նրա «Մեկնութիւն համաբարբառ» հայերեն թարգմանության և ասորերեն պահպանված հատվածներում նույնպես բացակայում է որևէ ակնարկ կամ նմանատիպ մեկնություն⁸: Իսկ Սբ. Աթանաս Արեքսանդրացու՝ Հովհաննու Ավետարանի մեկնությունից պահպանվել է միայն մեկնողական մի հատված, որը վկայված չէ հայ թարգմանական գրականության մեջ⁹: Ի հավելումն պետք է նշել նաև, որ քրիստոնեական պարականոն գրականության մեջ առկա է Հովհ. Ե 1-14 հատվածին առնչվող միայն մեկ գրվածք՝ պահպանված հայերեն և վրացերեն խմբագրություններով¹⁰: Այստեղ, սակայն, դատելով բնագրի տրամաբանությունից և խիստ շեշտված ջատագովական բնույթից, բացառելի է անդամալուծի նման արարքի ու վարվելակերպի մասին որևիցե

⁶ Նարեկ աղօթից, համառոտ եւ գգուշաւոր լուծմամբք բացայայտեալ, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1827, էջ 296: Նույնպիսի մի համառոտ մեկնություն է տալիս նաև 1701-1702 թթ. Կ. Պոլսում հրատարակված Նարեկ մատյանի վերջում կցված Գրիգոր Խլաքեցու լուծումներ (այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Պ. Խաչատրյան, Գրիգոր Նարեկացին և հայ միջնադարը, Ս. էջմիածին, 1996, էջ 274-280). «Զի զառաջին ապտակն Յիսուսի նա էած, եւ ապա այլքն համարձակեցան», Գիրք աղօթից Սրբոյն Գրիգորի Նարեկացույ արարեալ, էջ ճՂԶ:

⁷ *Commentarius in sanctum Joannem Apostolum et Evangelistam*, PG 59, col. 211-212 :

⁸ Սրբոյն Եփրեմի մատենագրութիւնք, Կ. Ք, «Մեկնութիւն համաբարբառ որ ըստ չորից ատետարանչաց», Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1836, էջ 134-135: Հմմտ. նաև Éphrem de Nisibe, *Commentaire de l'Évangile concordant ou Diatessaron*, tr. du syriaque et de l'arménien, intr., tr. et notes par Louis Leloir, *Sources Chrétiennes* 121, Paris, 1966, p. 231-232:

⁹ Տե՛ս A. Avagyan, *Die armenische Athanasius. Überlieferung das auf Armenisch unter dem Namen des Athanasius von Alexandrien tradierte Schriftum*, De Gruyter: Patristische texte und Studien, Band 69, Berlin/Boston, 2014, p. 6-10, 23-24:

¹⁰ Pierre Geoltrain et Jean-Daniel Kaestli (éd.), *Écrits apocryphes chrétiens*, vol. II, Gallimard, Paris, 2005, p. 64. Հայերեն բնագրի հրատարակության համար տե՛ս Л. Степанян, “Страница из истории средневековой армянской апокрифической литературы (‘История расслабленного’)”, *Լևոն Խաչիկյան 90, նյութեր Մատենադարանի հիմնադիր տնօրենի ծննդյան իննսունամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովի (9-11 հոկտեմբերի, 2008 թ.)*, Երևան, 2010, էջ 359-384:

ականարկ: Հովհաննու Ավետարանի՝ անդամալուծի դավաճանություն և Հիսուսին մեղադրելու դրվագին հայ միջնադարյան մեկնիչներից անդրադարձել են Սարգիս Շնորհալին¹¹ և Սբ. Գրիգոր Տաթևացին: Վերջինս, սակայն, անդամալուծի արարքը նույնպես բացատրում է «ոմանք ասեն» չեզոք արտահայտությունով՝ ընդ որում, հղելով Սբ. Գրիգոր Նարեկացու Աղոթագրքի ԾՂ գլուխը: Ավելին, հենց նարեկյան մեկնությունում էլ Տաթևացին բացատրում է դրվագի հոգևոր իմաստը. «...այլ եւ սուրբն Գրիգոր Նարեկացի ասէ յիսուսնութերորդ ճառն երեք պատճառ ի դէմս մեր. նախ՝ յորժամ ի պատուհասէ գերծանիմք, այլ մի մեղիցեմք: Երկրորդ՝ յետ մկրտութեան թէ մեղանչեմք, տանջանքն է անվախճան: Երրորդ, թէ յետ խոստովանութեան դարձեալ կրկնեմք, լինիցի յետինն մարդոյն չար քան զառաջինն, որպէս ասէ Տէր...»¹²:

Հովհ. Ե 1-14 հատվածի՝ նարեկյան մեկնությունը համապատասխան մի բացատրություն վկայված է Անտիոքյան մեկնողական դպրոցի նշանավոր ներկայացուցիչ Թեոդորոս Մոփսուեստացու Հովհաննու Ավետարանի մեկնությունում: Մեջբերենք այս երկի համապատասխան տեղին. «Երբ անդամալուծը ներողություն խնդրեց՝ նշելով, թե մեկ ուրիշն էր հրամայել իրեն շաբաթ օրով վերցնելու իր մահիճը, հրեաներն իրենց ողջ զայրույթն ուղղեցին հրաման տվողի դեմ... Այդ կատաղած ու զայրացած ամբոխին Հիսուսի անունը տալով նա, սակայն, բարեկամաբար չգործեց, այլ ավելի շուտ, հրեական օրենքը կատարելու համար, դավաճանեց իր բարեգործին: Եվ ոչ էլ կարելի է ինչ-ինչ բացատրություններ գտնել նրան արդարացնելու նպատակով՝ իբրև անհրաժեշտությունից դրված մի քայլ, քանզի ենթարկվում էր հարցատուների ճնշումներին: Արդ, երբ մեր Տերը նրան գտավ Տաճարում, այդ բառերով դիմեց նրան՝ բժշկվածին, որն արդեն ի ցույց էր դրել իր հակվածությունը մեղքին»¹³:

Վաղ եկեղեցական մեկնողական ժառանգությանն արված այս հպանցիկ տարաշեղումից հետո իրավացիորեն կարելի է հարցնել՝ ո՞ր մեկնությունից է քաղել Սբ. Գրիգոր Նարեկացին Հովհ. Ե 1-14 դրվագի նմանատիպ բացատրու-

¹¹ Անդամալուծի կողմից Հիսուսին՝ հրեաներին մատնելու և շարժվածք մատնացույց անելու մեկնողական ավանդույթին է ծանոթ նաև Հովհաննու Ավետարանի մեկ այլ մեկնիչ՝ Նանա Աստրին, որի մեկնությունը պահպանվել է միայն հայերեն տարբերակով: Նանա մեկնիչը, սակայն, ավբողջությամբ հեռում է այս տեսությունը՝ անդամալուծին ներկայացնելով իբրև Հիսուսին հավատացած և նրա բժշկությամբ հոգեպես զորացած մեկին (տե՛ս *Նանայի Ասորւոյ վարդապետի մեկնութիւն Յովհաննու Աւետարանին*, աշխ. Հ. Քերոբէ Ա. Չրափեանի, Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1920, էջ 103-104):

¹² *Մեկնութիւն Յովհաննու Աւետարանի*, աշխ. *Ղուկաս արդ. Զաքարյանի*, Նոր Կտակարանի գրքերի մեկնություններ 12, Ս. էջմիածին, 2005, էջ 229:

¹³ **J. M. Voste**, *Theodori Mopsuesteni commentarius in Euangelium Iohannis Apostoli* (CSCO 115, Scriptores Syri 62), Louvain, 1940, p. 100-102: Հմմտ. նաև *Ancient Christian Commentary on Scripture, NT IV a, John 1-10*, ed. by **Joel C. Elowsky**, Inter Varsity Press, 2006, p. 184:

թյունը՝ Ոսկեբերանի՞, Եփրեմի՞, Աթանասի՞, Թեոդորոս Մոփսուեստացո՞ւ, Նանա Ասորո՞ւ... Խիստ անհավանական համարելով Մոփսուեստացու մեկնողական երկին Սբ. Գրիգոր Նարեկացու ծանոթությունը¹⁴ պետք է իրավամբ նշել նաև, որ վերը թվարկված մյուս բոլոր մեկնություններում, ինչպես արդեն տեսանք, չկա նմանատիպ մտտեցման համար որևիցե հիմք: Մրն է ուրեմն «Մատյան ողբերգության» ԾԸ գլխում արձանագրված այդ պարականոն դրվագի ներշնչման աղբյուրը:

Մեր կարծիքով Նարեկացին օգտագործել է Արևելյան վանականության մեջ լայնորեն տարածված մի գրույց կամ ավանդություն, որն իր արտացոլումն է գտել Սբ. Եփրեմ Ասորուն վերագրված ապաշխարության աղոթքներում: Խոսքը մասնավորապես, միայն հայերենով պահպանված «Յորդորակ ապաշխարութեան» (ձեռագրերում և այլուստ հայտնի նաև «Յաղագս ապաշխարութեան» խորագրով) աղոթագիրքն է: Վերջինս լույս է տեսել մի քանի անգամ. հրատարակություններից առավել լայն տարածում են ունեցել 1703 և 1889 թվականների տպագրությունները¹⁵: Եփրեմ Ասորուն վերագրված այս աղոթագիրքն, ըստ էության, բաղկացած է մի քանի մասից, որոնք շատ հաճախ հրատարակվել են իբրև առանձին աղոթագրքեր: Աղոթագրքի առաջին մասը կազմված է 140 կարճ և երեք բավական ընդարձակ ապաշխարությանը նվիրված աղոթքներից¹⁶, իսկ երկրորդ մասը՝ Մեծ Պահքի 40 օրերի հերթականությանը դասավորված համապատասխան աղոթաշարքից՝ «Յորդորակ ապաշխարութեան» ընդհանուր անվանումով: Աղոթագրքիս հնագույն ձեռագրերը թվագրվում են ԺԳ դարով, իսկ Վնտկ. 953 հնագույն թղթյա ձեռագրի (999 թ.) հիշատակարանի վկայության համաձայն՝ Սբ. Եփրեմ Ասորու «Պատճառք թղթոցն Արբոյն Պաղոսի» գործը և այլ երկեր տարածված են եղել հատկապես Արժրուկյաց թագավորության վանքերում, որտեղից էլ մեր գրչագրի ընդօրինակողը կարողացել է ամբողջացնել Պողոսի թղթերի մեկնության ձեռագիրը՝ Եփրեմի և Հովհան Ոսկեբերանի երկերի համադրմամբ¹⁷: Իհարկե, ասորերեն

¹⁴ Նարեկացու օգտագործած մեկ այլ հնարավոր աղբյուր կարող էր դիտարկվել նաև Կեղծ Աքանաս Ալեքսանդրացու «Թ շարչարանս եւ ի խաչկոպիւն Տեառն» ճառը, որը պահպանվել է հայերեն թարգմանությամբ (ձեռ. Վիեն. 629 (ԺԹ դ.) և Վիեն. 648 (ԺԳ դ.)): Այստեղ նույնպես, սակայն, չկա Հովհաննու Ավետարանի վերոնշյալ հատվածին արված որևէ ակնարկ: Հմմտ. նաև. A. Avagyan, նշվ. աշխ., էջ 63-64, Յուլյակ հայերէն ձեռագրաց Մխիթարեան մատենադարանին ի Վիեննա, կազմ. Հ. Շ. Ոսկեան, Վիեննա, 1963, էջ 112:

¹⁵ Եփրեմ Խուրի Ասորի, Յաղագս ապաշխարութեան, Կ. Պոլիս, 1703: Գիրք Աղօթից ասացեալ սրբոյն Եփրեմի Խուրին Ասորու, Վաղարշապատ, 1889: Մեզ հետաքրքրող հատվածը՝ Աղօթք ԺԳ, էջ 25-26:

¹⁶ Գիրք աղօթից, Կ. Պոլիս, 1741, 1747, 1767, 1779, 1788, 1793, 1793-1795, Երուսաղէմ, 1933:

¹⁷ Մայր ցուցակ հայերէն ձեռագրաց մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վենետիկ, կազմ. Հ. Ս. Ճեմճեմեան, Կ. Ը, Ս. Ղազար-Վենետիկ, 1998, սյուն. 405:

բնօրինակի բացակայության հանգամանքներում՝ դժվար է որևէ հստակ ու որոշիչ խոսք ասել Աղոթագրքի՝ թարգմանական կամ ինքնուրույն բնույթի երկ լինելու վերաբերյալ¹⁸: Թվագրման առումով նույնպես կարող ենք հենվել միայն Վնտկ. 953 ձեռագրի և ԺԳ դարի հնագույն գրչագրերի պահպանած վկայությունների վրա: Այնուամենայնիվ, առկա տվյալները հուշում են, որ արդեն իսկ Ժ դարից սկսած, եփրեմ Ասորու այս աղոթքներն ու հորդորակը լայնորեն տարածված են եղել Մեծ Հայքի վանական համալիրներում, և ուրեմն, շատ հավանական է, որ Սբ. Գրիգոր Նարեկացին նույնպես վերարտադրել է այդ աղոթագրքում պահպանված Հովհ. Ե 1-14 դրվագի մասին պարականոն ավանդույթը:

Նախքան Նարեկացու՝ այս դրվագին տված հոգևոր բացատրությանն անդրադառնալը՝ գանք այժմ Նարեկ մատյանի ԺԳ գլխում առկա ոչ պակաս կարևոր մի երևույթի, որը նույնպես սերտորեն առնչվում է մեր քննարկած նյութին: Սույն գլխի Բ հատվածում Նարեկացին իբրև օրինակ է բերում աստվածաշնչյան պատումներով իմաստավորված հետևյալ տողերը. «Ոչ ցուցեալ է երբէք, եթէ աղաչեաց զքեզ / Ի ձեռն աւագակաց սրոյ խողխողեալն (Ղուկ. Ժ 30-35, Բարի Սամարացու առակը – Շ. Ա.), / Քանզի կարկամեալ էր, / Ոչ ձայն պաղատանաց զկնի արծակեաց, / Քանզի անկոհնչ էր, / Ոչ մատամբքն տատանելոց զաղէտ վտանգին յայտնեաց տեսողիդ, / Քանզի խորտակեալ էր, / Ոչ աչս կողկողագինս արտասուաւք ողբոց բարերարիդ յանդիման կացոյց, / Քանզի վնասապարտ էր, / Ոչ ի պատգամ բանից միջնորդի զողորմածիդ կամս հաճեցոյց, / Զի անայցելու էր, / Ոչ հայթայթմամբ խորտակեալ մարմնոյն / Արիւներանգ ներկուածով ձորձոց զգթածիդ սիրտ ճմլեցոյց, / Վասն զի անյոյս էր: / Նաև ո՛չ ծնկովքն հաստատութեամբք (ընդգծումը մերն է՝ Շ. Ա.) իբր գարշապարաւ ոտին վարեցաւ, / Այն զի անյարիր էր. / Քանզի կիսամեռն ասել կենդանւոյն՝ / Սակաւ ինչ նուազ է մեռելութեան: / Մանաւանդ զի ի քոյոցդ խրատեալ բանից, / Եւ բարերարեալ քոյդ ողորմութեան, / Եւ փառաւք քո լուսազարդեալ, - / Ոչ միայն զի ոչ վերջացաւ ի հակառակն քո ընթացից, / Այլ ստահակեալ ապստամբութեամբ՝ յիր թշնամեացն թիւ յաւելաւ, / Ընդ նոսին դաշնաւորեցաւ, միաբանեաց ատելեացն քոց»:

¹⁸ Այս մասին ավելի մանրամասն տե՛ս Edward G. Mathews, Jr., “A First Glance at the Armenian Prayers Attributed to Surb Ep‘rem Xorin Asorwoy,” in: **Roberta R. Ervine** (ed.), *Worship Traditions in Armenia and Neighboring Christian East*, AVANT: Treasures of the Armenian Christian Tradition, St. Vladimir’s Seminary Press-St. Nerses Armenian Seminary, Crestwood, New York, 2006, pp. 161-173, նույնի՝ «Ասորեանից հայերեն կատարված քարգմանություններն ու դրանց հեղինակները», քրգմն. Շահե արդ. Անանյան, *Էջմիածին* 2 (2012), էջ 32: Հմմտ. նաև Edward G. Mathews Jr.-ի կողմից անգլերեն քարգմանված աղոթագիրքը՝ *The Armenian Prayers Attributed to Ephrem the Syrian*, Gorgias Press, 2014:

Մեր մեջբերած այս հատվածը թե՛ մատյանի գիտաքննական հրատարակության և թե՛ արդի որոշ հայ և օտար թարգմանություններում ընկալվել է իբրև ամբողջովին Բարի սամարացու առակի մեկնություն: Այնինչ, խոսքն այստեղ ընդամենը «յովտ մի»՝ փոքրիկ ստորակետը վերջակետ դարձնելու մասին է: Բացատրենք: Մեր կողմից ընդգծված հատվածում՝ Վասն զի անյոյս էր: / Նաև ո՛չ ծնկովքն հաստատութեամբ, քննական հրատարակության մեջ «անյոյս էր» բառակապակցությունից հետո դրված է ստորակետ, որով հաջորդ հատվածը՝ Նաև ո՛չ ծնկովքն հաստատութեամբ, ամբողջությամբ կապվում է Ղուկ. Ժ 30-35 հատվածի նարեկյան մեկնության հետ: Սակայն հստակ է, որ ավետարանական պատումի համաձայն, Հիսուս իր պատմած առակի մեջ չէր կարող խրատել «սրոյ խողխողեալ»-ին, իսկ վերջինս էլ, իր հերթին, չէր կարող առողջանալուց և Հիսուսի խրատը լսելուց հետո շարունակել իր խստապարանոց ընթացքը և միաբանվել Հիսուսին ատողների հետ... Պարզ է, ուրեմն, որ խոսքն այստեղ ավետարանական երկու տարբեր պատումների մասին է, տվյալ դեպքում՝ Ղուկ. Ժ 30-35 և Հովհ. Ե 1-14: Այս տարբերակումը պատումի կազմության տեսանկյունից հեշտությամբ նկատելի է ստորակետը վերջակետ դարձնելու դեպքում: ԺՊ գլխում նույնպես Նարեկացին ակնարկում է երախտիքն ու տերունական պատվերն ուրացած անդամալուծին, և սա նկատելի է նաև կիրառված մակդիրներից ու որակումներից: Ամենացայտուն օրինակն այս պարագային «Այն զի անյարիր էր» արտահայտությունն է, որտեղ, ինչպես ԾԸ գլխում, «անյարիր» նշանակում է կանգնելու անկարող, անընդունակ՝ ուղղակիորեն ակնարկելով անդամալուծի ոտքերի ծանր հիվանդությունը¹⁹:

Անդամալուծի ավետարանական դրվագի նման պարականոն մեկնությունը Ս. Գրիգորի կողմից նպատակ ունի շեշտելու Աստծո անսահման ներողամտության և մարդկային՝ մեղքի հանդեպ հակվածության հակասությունը: Նարեկացու համաձայն՝ Հիսուս նախքան անդամալուծին բժշկելը, գիտեր նրա շարության մասին՝ «սկզբնաւոր անհամբուրելի» / ԾԸ /, ինչպես նա դիպուկ բնորոշում է: Անդամալուծին տրված բժշկությունը Սբ. Գրիգորն ուղղակիորեն կապում է մեղավոր վիճակից դեպի ապաշխարության և զղջման ճանապարհն անցնելու երևույթի հետ՝ այն անվանելով Աստծո կողմից կատարված հրաշագործություն: Ընդ որում, աստվածային ներողամտությունն ու սերն անշափելի են, անսպառ նույնիսկ ամենաանհույս մեղավորների համար: Աստված ինքը, Նարեկացու համաձայն, պարտվում է իր իսկ ողորմությունից, բռնադատվում իր մարդասիրության կողմից («սխրալի մարդասիրութիւն»), հարկադրված բարություն է գործում, որովհետև այդպիսին է Աստծո էությունը: Աստվածա-

¹⁹ Տե՛ս նաև Նարեկ աղօթից, համառոտ եւ զգուշաւոր լուծմամբք բացայայտեալ, էջ 296: «Անյարիր. որ ոչ կարէր յառնել եւ կանգնիլ»:

բանական այս պարադոքսը, երբ Աստված նկարագրվում է իբրև իր սիրո կամ մարդասիրության հարկադրանքի տակ եղող էություն, Նարեկացին տեսանելի ու հասկանալի է դարձնում հենց ժԴ և ՄԸ գլուխներում մեջբերված անդամալուծի պարականոն դրվագի միջոցով:

Սբ. Գրիգոր Նարեկացու Աղոթագրքի մեջ սուրբգրային, հայրաբանական, պարականոն և այլ աղբյուրների վերհանումն ու դրանց կիրառության ձևերի ուսումնասիրությունը հատկապես կարևոր է Նարեկ մատյանի կառուցվածքի և բովանդակության ճիշտ ընկալման ու բացատրության համար: Այս իմաստով հույժ կարևոր է հասկանալ նաև այն ազատությունն ու մեթոդական յուրահատկությունը, որով ստեղծագործում է Նարեկացին՝ իբրև խորհրդազգաց աստվածաբան ու մտածող: Նրա համար կարևորություն չունի այս կամ այն աղբյուրի կանոնականությունը կամ առաջնահերթությունը. նա պարզապես ստեղծում է իր հոգևոր հարուստ աշխարհի նյութականացման ու արտահայտման համար անհրաժեշտ պատկերներ...

REV. FR. SHAHE ANANYAN

**THE APOCRYPHAL NARRATIVE ON THE HEALING OF THE PARALYTIC
(JOHN 5: 1-15) IN THE *BOOK OF LAMENTATIONS* BY ST. GRIGOR
NAREKATS'İ**

Keywords: St. Gregory of Narek, *Book of Lamentations*, apocryphal narrative, Gospel according to John, paralytic, healing.

The author supposes that in Chapters 14 and 68 of the *Book of Lamentations*, St. Grigor Narekats'ı has used the apocryphon on the healing of the paralytic (John 5:1-15) narrated by St. Ephrem the Syrian in his *Prayerbook*. Starting from the 18th century, some commentators on the *Book of Lamentations* referred to works by St. Ephrem the Syrian, St. John Chrysostom, and St. Athanasius of Alexandria as possible sources of Narekats'ı. However, in none of those works was this apocryphal narrative used for commenting on John 5:1-15. The only evidence of such use is attested in the commentary on this Gospel by Theodore of Mopsuestia, which could not have been known to Narekats'ı. Therefore, the author assumes that another writing could have served as a source for the apocryphal story in the *Book of Lamentations*, namely, Chapter 13 of the *Prayerbook* by St. Ephrem the Syrian surviving only in Armenian version. Together with other commentaries and works

by St. Ephrem the Syrian, the *Prayerbook* was well known in the monasteries of Armenia in the 9th-10th cc. It is then not accidental that Chapter 13 of the *Prayerbook* was utilized in the *Book of Lamentations* as a special tool for the theological interpretation of John 5:1-15.

О. ШАЭ АНАНЯН

**АПОКРИФ ОБ ИСЦЕЛЕНИИ РАССЛАБЛЕННОГО (ИО. 5:1-15) В КНИГЕ
СКОРБНЫХ ПЕСНОПЕНИЙ СВ. ГРИГОРА НАРЕКАЦИ**

Ключевые слова: Св. Григор Нарекаци, *Книга Скорбных Песнопений*, апокриф, Евангелие от Иоанна, расслабленный, исцеление.

Автор предполагает, что в 14-ой и 68-ой главах *Книги скорбных песнопений* Св. Григор Нарекаци использовал апокриф об исцелении расслабленного (Ио. 5:1-15), изложенный в армянском переводе *Молитвенника* Св. Ефрема Сирина. Начиная с XVIII века, отдельные комментаторы *Книги скорбных песнопений* ссылались на произведения св. Ефрема Сирина, Св. Иоанна Златоуста, Св. Афанасия Александрийского как на возможный источник Нарекаци. Однако ни в одном из этих произведений этот апокрифический сюжет не использован в комментариях к Ио. 5:1-15. Единственный случай его использования засвидетельствован в комментарии на это Евангелие Феодора Мопсуестского. Исключая возможность знакомства Григора Нарекаци с этим комментарием, автор предлагает рассматривать в качестве источника для апокрифического мотива в *Книге скорбных песнопений* 13-ю главу *Молитвенника* Св. Ефрема Сирина, сохранившегося только в армянской версии. *Молитвенник*, наряду с другими комментариями и сочинениями св. Ефрема Сирина, был хорошо известен в монастырях Армении в IX-X вв., и не случайно, что глава 13 *Молитвенника* была применена в *Книге скорбных песнопений* как особый инструмент для богословского толкования Ио. 5:1-15.